

[12] Комарова Е.С. Адаптация детей раннего дошкольного возраста к условиям детского сада// Матрица научного познания, 2020 - № 10 (1) – С. 143 – 146.

[13] Волчанская В.О. Социально-психологическая адаптация в отечественной и зарубежной психологии / В.О. Волчанская // Человеческий капитал. – 2019. – №12 – С. 23 – 29.

[14] Leont'eva M., Levchenkova T., Mikhailova T. Social and educational setting to prepare pre-school children for study through physical education// BIO Web Conf. Volume 26, 2020, First International Scientific-Practical Conference “Actual Issues of Physical Education and Innovation in Sports” (PES 2020), <https://doi.org/10.1051/bioconf/20202600077>

[15] Brown NM, Brown SN, Briggs RD, Germán M, Belamarich PF, Oyeku SO. Associations Between Adverse Childhood Experiences and ADHD Diagnosis and Severity//Acad Pediatr. 2017 May-Jun;17(4):349-355. doi: 10.1016/j.acap.2016.08.013.PMID: 28477799

[16] Ziv Y, Sofri I, Capps Umphlet KL, Olarte S, Venza J. Children and Caregivers' Exposure to Adverse Childhood Experiences (ACES): Association with Children's and Caregivers' Psychological Outcomes in a Therapeutic Preschool Program. //Int J Environ Res Public Health. 2018 Mar 31;15(4):646. doi: 10.3390/ijerph15040646. PMID: 29614735 Free PMC article.

[17] Hutton JS, DeWitt T, Hoffman L, Horowitz-Kraus T, Klass P. //Development of an Eco-Biodevelopmental Model of Emergent Literacy Before Kindergarten: A Review. JAMA Pediatr. 2021 Jul 1;175(7):730-741. doi: 10.1001/jamapediatrics.2020.6709. PMID: 33720328 Review.

[18] WebsterEM. GlobPediatrHealth. 2022Feb26;9:2333794X221078708. doi:10.1177/2333794X221078708. E Collection 2022. PMID: 35237713

[19] Калиниченко Е.Д. Развитие жизненных навыков у лиц с особыми потребностями как направление социальной адаптации// Педагогика и психология, 2021 - № 3 (48) – С. 91 – 98.

[20] Паримбай Г., Керимбаева Р. Модуль «Здоровья» для детей дошкольного возраста // Педагогика и психология. – 2020. – № 2(43). – С.186–191.

[21]Bilbrey JB, Castanon KL, Copeland RB, Evanshen PA, Trivette CM. Primary early childhood educators' perspectives of trauma-informed knowledge, confidence, and training.//Aust Educ Res. 2022 Oct 31:1-22. doi: 10.1007/s13384-022-00582-9.

FTAMP 14.07.07

DOI 10.51889/2077-6861.2023.30.2.018

Т.Б. КИЛЫБАЕВ ^{1*}, Н.Д. ХУДАЙБЕРГЕНОВ ², * Б. МОЛДАФАЛИ ¹,
А.М. БАЙКУЛОВА ¹

¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті (Алматы, Қазақстан)

² М.Әуезов атындағы Әдебиет және өнер институты (Алматы, Қазақстан)

email: t.kilybayev@gmail.com, nqudaibergen@gmail.com, bahados_@mail.ru, aigerim.baikulova@mail.ru

БАЛАНЫҢ ЭМОЦИЈАЛЫҚ ИНТЕЛЛЕКТИСІНІҢ БІЛІМ БЕРУ ОРТАСЫНДА ДАМУЫ

Аңдатпа

Эмоциялық интеллект бұл жұмыста адами капитал сапасына тікелей әсер ететін адамның қабілеті ретінде қарастырылды. Ғылыми техникалық прогресс нәтижесінде қоғамда орын алып отырған өзгерістер, дәлірек айтқанда құндылықтар, адамдардың әлеуметтік байланыстары және эмоциялық қарым-қатынастар адамның сәтті, табысты өмір сүруін анықтау сипатына ие. Авторлар батыстық зерттеушілердің теорияларын сарапқа салып, Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық ахуалмен салыстыра отырып, эмоциялық интеллектінің өзіндік ерекшеліктерін көрсетуге, сонымен қатар жастар арасындағы суицид, білім мен тәрбие алудағы проблемалардың алдын-алу эмоциялық интеллект деңгейімен байланысын көрсетуге тырысты. Мақалада ресми статистикалық мәліметтерге талдау жасалып, анықталған проблемаларға ғылыми тұрғыда түсіндірмелер келтірілген. Эмоциялық интеллект

адамның жеке интеллектуалды қабілеттерінің дамуынан әлдеқайда маңызды және әуелгі баста отбасында қалыптасатын тұтас қоғам құндылықтарының бастауы болып табылады. Бала кезден бастап эмоциялық қарым-қатынасқа түсу, қоғамда әлеуметтену, сапалы білім алу, білікті маман болу, жақсы жұмыс істеу, тіпті қоғамда бақытты өмір сүру эмоциялық интеллектінің даму деңгейіне тікелей байланысты. Авторлар мақалада эмоциялық интеллектінің адамның бала кезінен бастап өмір бойы серік болатынын алға тартып, оның қазіргі ақпараттық қоғамда жеке отбасынан бастап бүкіл қоғамның дамуына әсер етуші ерекше фактор екеніне ғылыми талдау жасады.

Түйін сөздер: эмоциялық интеллект; отбасы; бала; әлеуметтік мәселе; қоғам; педагогика.

Т.Б. КИЛЫБАЕВ ^{1}, Н.Д. ХУДАЙБЕРГЕНОВ ², *Б. МОЛДАҒАЛИ ¹,
А.М. БАЙКУЛОВА ¹*

¹ *Казахский национальный педагогический университет имени Абая (Алматы, Казахстан)*

² *Институт литературы и искусства имени М.Ауэзова (Алматы, Казахстан)*
email: t.kilybayev@gmail.com, nqudaibergen@gmail.com, bahados_@mail.ru, aigerim.baikulova@mail.ru

РАЗВИТИЕ ЭМОЦИОНАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА РЕБЕНКА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ СРЕДЕ

Аннотация

Эмоциональный интеллект гораздо важнее развития индивидуальных интеллектуальных способностей человека и изначально является основой ценностей, формирующихся в семье. С самого детства от уровня развития эмоционального интеллекта напрямую зависит эмоциональное общение, социализация в обществе, получение качественного образования, специализации, хорошая работа и даже счастливая жизнь среди людей. Авторы в статье выдвинули гипотезу о том, что эмоциональный интеллект является спутником человека на протяжении всей жизни с детства, и провели научный анализ того, что он является в современном информационном обществе особым фактором, влияющим на развитие всего общества, начиная с отдельной семьи. Эмоциональный интеллект рассматривался в этой работе как способность человека, которая непосредственно влияет на качество человеческого капитала. Изменения, происходящие в обществе в результате научно-технического прогресса, а именно ценности, социальные связи людей и их эмоциональные отношения определяют успешность человека. Авторы проанализировали теории западных исследователей и сравнивая их с социально-экономической ситуацией в Казахстане, попытались показать специфические особенности эмоционального интеллекта, а также показать связь уровня эмоционального интеллекта с профилактикой суицидов, проблем воспитания и образования в молодежной среде. В статье проведен анализ официальных статистических данных и даны научные объяснения выявленным проблемам.

Ключевые слова: эмоциональный интеллект; семья; ребенок; социальная проблема; общество, педагогика.

*T.B. KILYBAEV ¹, N.D. KHUDAIBERGENOV ², *B. MOLDAGALI ¹, A.M. BAIKULOVA ¹*

¹ *Abai Kazakh National Pedagogical University (Almaty, Kazakhstan)*

² *M. Auezov Institute of literature and art (Almaty, Kazakhstan)*

email: t.kilybayev@gmail.com, nqudaibergen@gmail.com, bahados_@mail.ru, aigerim.baikulova@mail.ru

THE DEVELOPMENT OF CHILD'S EMOTIONAL INTELLIGENCE IN AN EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Abstract

Emotional intelligence is much more important than the development of individual intellectual abilities of a person and is initially the basis of values formed in the family. Since childhood, emotional communication,

socialization in society, obtaining a high-quality education, specialization, a good job and even a happy life among people directly depend on the level of development of emotional intelligence. The authors of the article hypothesized that emotional intelligence is a companion of a person throughout life since childhood, and conducted a scientific analysis of the fact that it is a special factor in the modern information society that affects the development of the whole society, starting with a separate family. Emotional intelligence was considered in this work as a human ability that directly affects the quality of human capital. Changes occurring in society as a result of scientific and technological progress, namely values, social connections of people and their emotional relationships determine the success of a person. The authors analyzed the theories of Western researchers and comparing them with the socio-economic situation in Kazakhstan, tried to show the specific features of emotional intelligence, as well as to show the relationship of the level of emotional intelligence with suicide prevention, problems of upbringing and education among young people. The article analyzes official statistical data and provides scientific explanations of the identified problems.

Keywords: emotional intelligence; family; child; social problem; society; pedagogy.

Кіріспе. Халықтың әл-ауқатының деңгейі, жекелеген отбасылардың рухани һәм материалдық жай-күйі тұтас ел экономикасы мен білім беру саласындағы жобалардың қаншалықты тиімді жүзеге асып жатқанын көрсетеді. Өйткені, отбасы – мемлекеттің мини моделі әрі оның өзегі. Сонымен қатар, елдегі модернизациялық процестердің сапасы отбасы институтының бет-бейнесін танытып, оған шынайы баға беруге жол ашады. Яғни, мемлекет-отбасы қатынасы бір-бірінен ажырағысыз, біріне-бірі ерекше әсер ететін категориялар болып саналады. Әлеуметтік-экономикалық проблемалар отбасы өміріне айтарлықтай әсер етеді. Өз кезегінде отбасындағы құндылықтар жүйесі мемлекеттің саяси-әлеуметтік, мәдени-рухани келбетін қалыптастырады.

Қазіргі таңда отбасы институты үлкен дағдарысқа ұшырады деуге негіз бар. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Қазақстандағы әрбір үшінші отбасы әлеуметтік проблемалардың салдарынан, дәлірек айтқанда, содан туындайтын рухани кризистің әсерінен бұзылады. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының ресми деректеріне сәйкес, 2020 жылы 128 839 неке тіркелген. Олардың 84%-ы алғаш рет отбасын құрып отыр. Ал ажырасу көрсеткіші – 48 мың. Ажырасудың жалпы коэффициенті – 2,56%, яғни 1000 некеге 373 ажырасу келеді [1]. Демек, әрбір үшінші отбасы бұзылады. Сонымен қатар, жастар арасында белең алған суицидтің жыл сайын артуы

отбасындағы экономикалық жағдайдың ғана емес, әлеуметтік тұрақты иммунитеттің де төмендеп кеткенін көрсетіп отыр. Мысалы, UNICEF халықаралық ұйымының Қазақстан Республикасындағы балалардың ахуалына қатысты 2019 жылғы есебінде Қазақстанда 15-17 жастағы балалардың өз-өзіне қол жұмсау коэффициенті Шығыс Еуропа мен Орталық Азия елдерінің көрсеткіштерінен жоғары екені айтылады. 100 000 баланың 11,8-і өз-өзіне қол жұмсайды [2]. Аталмыш түйткілдердің түп-тамырын білікті мамандардың аздығынан, жоғары оқу орындарының кадр даярлаудағы қателіктерінен немесе орта білім беру жүйесінің нашарлығынан деп біржақты қорытынды шығаруға болмайды. Себебі, мұның бәрі комплексті қарауға тиісті мәселелер. Мемлекеттің экономикасы, әлеуметтік саясаты, мәдени-рухани бет-бейнесі – бәрі де әсер етпей қоймайды. Десе де, мәселенің түп-төркіні отбасын институтына барып тіреледі деп есептейміз. Өйткені, қоғамдық нормалардың қалыптасуына негіз болатын, әлеуметтік қарым-қатынастардың моделін айқындайтын және елдің экономикалық дамуында шешуші рөл атқаратын құндылықтар жүйесі өмірдің бастапқы кезеңінде бейсаналы түрде қалыптанады [3]. Ал құндылықтар дегеніміз – адам өмірінің мәні болып саналатын стандарттар, жоғарғы мінез-құлық пен өмірлік сенім-түсініктердің жиынтығы.

Адам бала кезде бойына сіңірген құндылықтар жүйесінің негізінде шешім қабылдайды, әлеуметтенеді, материалдық

және рухани құндылықтарға қол жеткізеді, еңбек етеді т.б. Қазіргі педагогика ғылымы адамның тұлғасының 80%-ы 5 жасқа дейін қалыптасып үлгереді деп есептейді. Яғни, баланың эмоциялық және интеллектуалдық болмысы осы кезеңде қарқынды дамиды. Ал білім беру жүйесі осы негізді әрі қарай дамытады. Сондықтан, баланың беске дейінгі бітімін бүтіндеуге, жалпы адамзаттық құндылықтарды сіңіруге көңіл бөлу қажеттігі күн сайын өзекті бола түсуде. Алайда, америкалық ғалымдардың зерттеуіне сүйенсек, қазіргі ата-аналар отбасын қамтамасыз ету үшін 1970 жылдардағы ата-аналармен салыстырғанда үш есе көп еңбек етуі қажет [4]. Бұл балалардың тәрбиесіне бұрынғыдан үш есе аз уақыт бөлінеді деген сөз.

Негізгі бөлім. ХХ ғасырдың соңында америкалық ғалым Г.Бэкер адамның интеллектуалды әлеуетін инвестиция ретінде қарастыру теориясы үшін Нобель сыйлығын алған болатын. Алайда ХХІ ғасырдың басында-ақ Г.Бэкердің теориясына қарсы дәлелді дәйектер келтіріп, адам өміріндегі ең маңызды капитал оның интеллектуалды әлеуеті емес, эмоциялық интеллекті деген тұжырымды алға тартқан ғалымдар қарасы көбейді. Америкалық ғалым Д.Гоулман эмоциялық интеллектінің адам өмірінде қаншалықты маңызды екенін жан-жақты дәлелдеп берді. Тіпті адамның өмірде айтулы жетістіктерге жетуінде ғана емес, елдің дұрыс дамуы үшін де эмоциялық интеллектінің орны орасан екенін ғылыми тұрғыдан тұжырымдайды. Жоғарыда айтқанымыздай, адам өмірге қажетті құндылықтарды әуелгіде отбасында, содан кейін орта білім беру жүйесінде бойына сіңіреді. Бұл оның тұлғалық бітіміне берік орнығады. Өкінішке қарай, аталмыш екі қайнар көз бала болмысын дамытуда эмоциялық интеллектінің орны қаншалықты маңызды екенін өз деңгейінде елеп-ескеріп жатқан жоқ.

Біріншіден, ата-аналар баласының білімі мен тәрбиесіне көп көңіл бөлмейді. Тіпті ата-аналардың дені бұл міндетті балабақша мен мектепке артып қойған. Жоғарыда тілге тиек еткеніміздей, қазіргі ата-аналар баланың материалдық қажеттіліктерін қамтамасыз

етуге көбірек ден қояды. Әйтсе де, бала дүниеге келген сәтінен бастап ата-анасының эмоциясын сезініп өседі, сондай-ақ сол сезімдерге жауап ретінде өз эмоцияларын білдіреді. Осы орайда, ата-ананың бала эмоциясын тани білуі тәрбие өнерінің басты принциптері болса керек. Өйткені, эмоциялық тәрбие берілгенде ғана бала толыққанды тұлға болып қалыптасады. Д.Гоулман өзінің «Эмоциялық интеллект» деген кітабында: «Отбасы – эмоцияны меңгеретін алғашқы мекен», – дейді. «Отбасында біз өзімізге қатысты қандай сезімдерді білдіру керегін біле бастаймыз, осы сезімдерді танып, оларға қалай жауап қайтаратынымызды үйренеміз. Бұл эмоциялық білім беру тек балаға қатысты ата-ананың іс-әрекеттері мен сөздерін ғана емес, сонымен қатар ерлі-зайыптылардың бір-біріне қатысты сезімдерін білдіріп, эмоциялармен алмасуды басқара алу жолдарын қамтиды» [5]. Эмоциялық тұрғыдан тәрбиеленген баланың дені сау, оқу үлгерімі жақсы, көппен тез тіл табысқыш, мінезі көркем, жамандықтан аулақ болады. Бір қызығы, ата-анасы эмоциялық тәрбие принциптерін қолданатын балалар қандай сынақ болса да тез есін жиып алады. Ал бұл қасиеттер адамның өмірде жетістікке жету жолында 97% рөл ойнайды, қалған 3%-ы ғана оның IQ-не байланысты делінеді. Ал жеке тұлғаның жетістікке жетуі өз кезегінде қоғамның алға басуына да әсер етпей қоймайды. Ал ата-анасы ажырасқан немесе отбасында көп ұрыс-керіс болатын балалардың денсаулығында кінәрат пайда болады, психикалық тұрғыдан ауытқуға ұшырап, мектептегі үлгерімі күрт нашарлап кетуі мүмкін. Сонымен қатар, эмоциялық-психологиялық қысымда өскен бала әрі физиологиялық тұрғыдан, әрі психологиялық тұрғыдан дұрыс дами алмайды. Эмоциялық қысым дегеніміз тек ұрыс-керістің көп болуын білдірмейді, ата-ана баласының сезімдерін түсініп, дер кезінде эмоциялық қолдау білдіріп отырмаса да бала қысымға ұшырап, әртүрлі комплекстерді бойына сіңіреді. Ал комплекстер тұлғаның дамуына кедергі келтіріп, өз әлеуетін толық ашуына бөгет болады.

Екіншіден, білім беру жүйесі білім алушылардың интеллектуалды дамуына (IQ) көбірек көңіл бөледі де, эмоциялық тұрғыдан дамуына бейжай қарайды. Мемлекет әсіресе жаратылыстану және математика бағытындағы білімге көбірек назар аударуда. Осы орайда, оқушылардың шығармашылық қабілетін шыңдап, эмоциялық интеллектін ұштайтын пәндерге аз сағат берілетінін байқауға болады. Бұл – тек Қазақстанның білім беру жүйесінде ғана емес, әлемнің көптеген елдеріне тән үрдіс. Мысалы, заманауи білім беру жүйесін зерттеуші Кен Робинсонның айтуынша, батыстық білім беру жүйесінде оқушылардың шығармашылық қабілетін шыңдайтын пәндердің азайып кетуі негативті көрсеткіштерге әкелді. Ал шығармашыл тұлға өмір ағынында кездесетін үлкенді-кішілі мәселелерді оңай еңсеріп, сәтті шешімдер қабылдай алады. Ал бұл жеке тұлғаның сапалы өмір сүруіне сеп болатыны белгілі [6]. Ал Қазақстанның білім беру жүйесі батыстық білім беру жүйесіне негізделген. Оған қоса, Қазақстанның оқушылары TIMMS, PISA, PIRLS сынды халықаралық зерттеулерге қатысып, академиялық білімін өмірде қолдана алу, мәтінді түсіну, қиын жағдайларда оңтайлы жол табу сынды қабілеттері бойынша сынақтан өтеді. Өкінішке қарай, еліміздегі оқушылардың деңгейі төмен. Жыл сайын Білім және ғылым министрлігі аталмыш тесттерге дайындалуға қомақты қаржы бөледі әрі жақсы көрсеткіш күтеді. Ал жоғарыда аталған халықаралық зерттеулерден өте жоғары нәтиже көрсетіп, көш бастап келе жатқан Финляндия, Эстония, Жапония сынды мемлекеттердің білім беру жүйесіне үңілсек, оқушылардың шығармашылық дамуына көбірек көңіл бөлетінін аңғаруға болады. Бұл мемлекеттердің білім беру бағдарламалары күнделікті өмірде жиі кездесетін мәселелерді шешуге бағытталған. Оның үстіне, орта білім беру жүйесінің жұмысы мектеп – оқушы – ата-ана ұштағаны үйлесім тапқанда ғана тиімді әрі нәтижелі болатыны белгілі. Ал қазіргі ата-аналардың дені, жоғарыда айтқанымыздай, уақытының көп бөлігін материалдық жағдайын реттеуге

жұмсайды да, мектеппен біріге отырып әрекет ете алмайды немесе оны қажет деп таппайды. Бұл да мәселенің қаншалықты күрделі екенін көрсетеді.

Зерттеу нәтижелерін талдау. Эмоциялық интеллект ұғымына қайта оралайық. Эмоциялық интеллект (*ағылш.* emotional intelligence) – адамның өз эмоциясын сезіну, қабылдай алу, басқа адамның эмоциясын тану, басқара алу қабілеті. Оны қысқарған сөз түрінде EQ немесе EI деп те айтады. Эмоциялық интеллект ойлауды дамыту үшін эмоция мен эмоциялық білімді қолдана алуды қамтиды [7].

Қазіргі отбасында балаға тәрбие беру совет кезінде туған буынға тиесілі. Олардың көбіне авторитарлы басқару тән. Америкалық ғалым, психолог Диана Баумринд ата-аналардың үш типін қарастырған. Олар: авторитарлы, авторитетті және рұқсат беруші. Жекелеп қарастырсақ, авторитарлы ата-аналар – айтқанын тыңдататын, баланың сезімдерін, эмоцияларын қабылдамайтын, өзінің айтқаны дұрыс деп есептейтіндер. Авторитетті ата-ана, керісінше, баланың сезімін, ой-пікірін тыңдап, проблемасын шешуге көмектеседі. Ал рұқсат беруші ата-аналар баланың эмоциясын қабылдайды, бірақ оның барлық іс-әрекетіне рұқсат береді. Бұның кемшілігі де жоқ емес. Бірінші типтегі ата-ана баланың сезімі емес, өзінің сезімі дұрыс екендігін үйретеді. Соған байланысты бала өз сезімдері мен эмоцияларының дұрыс екеніне күмәнданып, өзіне сенімсіз болып өседі. Ал үшінші типтегі, яғни баланың барлық қалауын орындайтын ата-ана кейін не нәрсенің дұрыс, не нәрсенің бұрыс екенін ажырата алмайтын баланы тәрбиелейді [8].

Дэниел Гоулман «эмоциялық тұрғыдан дамыған» адамның тұлғасы туралы өз еңбектерінде жан-жақты тоқталады. Ол – бала кезінде отбасында эмоциялық тәрбие алған адам [9]. Мұндай адамдар кез келген ортада қарым-қатынас орната алатын, жақсы достар таба алатын, кез келген жағдайға тез бейімделе алатын тұлғалар. Ал пандемия уақытында көп адам өмірдің жаңа талаптарына жылдам бейімделе алмады. Тіпті жағдайға дер кезінде икемделе

алмаған алпауыт компаниялар да банкротқа ұшырады. Бұл, ең бірінші кезекте, адамнан эмоциялық интеллектіні қажет етеді. Жағдаятқа бейімделе алмай табыс көзінен айырылып, соның салдарынан әлеуметтік мәртебесі төмендеген азаматтар аз болған жоқ. Бұдан эмоциялық интеллектіні дамытудың қаншалықты маңызды екенін көруге болады. Өйткені, өмірде кездесетін әртүрлі сынақтар мен қауіп-қатерлерге эмоциялық тұрғыдан жақсы дамыған тұлғалар ғана төтеп бере алады. Бұл пікірімізді қуаттай түсетін зерттеулер аз емес. Мысалы, Нью-Хэмпшир университетінің (АҚШ) Ж.Мейер және Г.Гехер есімді ғалымдары 1996 жылы эмоцияны тану қабілетін анықтауға арналған зерттеу жүргізіп, мынадай қорытындыға келеді: өз ойларын сезімдерімен жақсы байланыстыра алатын адамдар өз эмоцияларын жақсырақ түсініп, басқа адамның айтқан сөздерінен жан дүниесін жақсырақ сезіне алатыны дәлелденді. Зерттеуге қатысқан 321 адам белгілі бір топтың жазған хаттарын оқып, олардың эмоцияларын түсінуге тырысқан. Көпшіліктің ойын түсіне алған адамдар эмпатия және өзін-өзі бағалау SAT тесттерін сәтті тапсырып, жоғары балл жинаған. Яғни, эмоциялық интеллекті жоғары деңгейдегі топтың интеллектуалды деңгейі де жоғары болған [10]. Демек, эмоциялық интеллекті жоғары адамдар қиын тұстарда тез әрі ұтымды жол таба алады. Проблеманы тез шеше алу сыни ойлауға тікелей қатысты. Соңғы жылдары қазақстандық білім беру саласында 4К: креативтілік, сыни ойлау, командамен жұмыс, коммуникация дағдыларын дамыту трендке айналды және осы тақырыпта көптеген еңбектерді кездестіруге болады. Тіпті 4К дағдыларды дамытатын курстар да жетерлік. Осы білім беру ресурстарының негізінде эмоциялық интеллектіні дамыту теориясы жатса, соңғы нәтижеге – білім алушының жоғары білімділік деңгейіне тезірек жетуге болады деген ой туындайды.

Пандемия кезінде LinkedIn желісінде америкалық инвестор-миллиардер У.Баффеттің жақсы қарым-қатынас орната алатын

адамдар ғана бәсекеге қабілетті болады деген мазмұндағы жазбасы кең тарады. «Табысты өмір сүру үшін жастарға қандай кеңес бересіз?» деген сұраққа ол былай деп жауап береді: «Бұл өте қарапайым. Өзіңе инвестиция жаса. 50%-ға көбірек табыс табудың бір жолы – өзіңнің коммуникативті дағдыларыңды, соның ішінде жазбаша және ауызша дағдыларды дамыту болып саналады. Адамдармен тіл табыса алмасаң, ол бейне бір тас қараңғыда қызға көз қысумен бірдей. Түк тындыра алмайсың. Бір басында бар әлемнің білімі болса да, оның бәрін сыртқа шығара алуың керек. Бұл дегенің қарым-қатынас жасау деген сөз» [11]. Бұл, әрине, ғылыми тұжырым емес. Дегенмен, капиталистік қоғамда ірі капитал иелерінің сөзі өтімді болып отырғаны жасырын емес. Бұдан шығатыны, коммуникативтік дағдыларды да адам о баста отбасында игереді. Бала өз пікірін, ойын эмоция арқылы білдіреді және ата-ананың немесе басқа отбасы мүшелерінің эмоциясын кері байланыс ретінде қабылдайды. Ресейлік ғалым Ю.Гиппенрейтер баламен дұрыс қарым-қатынас жасаудың маңыздылығына тоқталып: «Балаға тамақ керек болғаны секілді, дұрыс қарым-қатынас та қажет. Құнарлы тағам жеп, толық медициналық күтім жасалған, бірақ үлкендер тарапынан дұрыс қарым-қатынас жасалмаған бала психикалық тұрғыдан ғана емес, физикалық тұрғыдан да дұрыс дамымайды: бойы өспей, арықтап кетеді, өмірге деген құлшынысын жоғалтып алады т.б. Ашыған тамақ организмді қалай ұласа, дұрыс емес қарым-қатынас та баланың психикасын солай «ұлайды». Ондай баланың психикалық саулығы, эмоциялық дамуы, ақыр-аяғында тағдыры күл-талқан болады» [12] Осыдан-ақ ата-ананың бала өміріндегі, отбасындағы, қоғамдағы, тіпті мемлекет алдындағы рөлін бағамдай беруге болады. Ата-ана осы рөлін дұрыс түсініп, қажет қадамдарға барса, іргелі мәселелердің алдын алады. Ал енді салғырттыққа салынатын болса, іргелі мәселелердің тууына себепкер болады. Мемлекеттің әлеуметтік көмегіне жүгіне отырып балаға қатысты мәселелерді

шеше саламын деген ой жауапкершіліктің төмендігін көрсетеді. Балаға материалдық жағдай жасау қаншалықты қажет болса, оған арнайы уақыт бөліп, энергия жұмсау да соншалықты маңызды. Тіпті ол материалдық тұрғыдан қамтамасыз етуге қарағанда анағұрлым маңызды деуге болады. Статистикалық мәліметтерге сүйенсек, Қазақстанда 2020 ж. қаржылай әлеуметтік көмекті 936 189 адам алған [13]. Оның ішінде, айлық табысы аз отбасылар, жалғызбасты аналар және т.б. әлеуметтік көмекке мұқтаж отбасылар. Мәселе бұл жерде отбасының ай сайынғы қаржылай табысында емес, ата-ананың эмоциялық тәрбие бере алу қабілетінде болып тұр. Отбасындағы ауа-райы, оның толыққанды болуы да баланың эмоциялық тәрбиесіне тікелей әсер етеді. Ресми статистикаға қайта оралсақ, қазіргі таңда елімізде некеге тұрмай бала туған әйелдер саны артуда. Биыл бұл көрсеткіш 51 998-ге жетті [14]. Егер бұл үдеріс жалғаса берсе, толыққанды отбасында тәрбие алмаған балалар саны артады. Ал Джон Готтман «Баланың эмоционалды интеллектісі» еңбегінде баланың эмоционалды тәрбиесіне тікелей және орасан зор әсер ететін адам әкесі деп атап өткен. Бала анасына қарағанда әкесінің эмоциясын танып, икемделіп, реакция

білдіріп өссе, жоғары формада қарым-қатынас жасай алатын тұлғаға айналады [15]. «Әкенің балаға қалдырар ең жақсы мирасы – жақсы тәрбие» деген нақылды еске түсірсек, тәрбие процесіндегі шешуші рөлді әкелер атқаруға тиіс болатын. Алайда, қазір ер кісілердің басым көпшілігі бұл міндетті аналарға артып қойғаны жасырын емес. Десе де, бала әкеден де, анадан да белгілі бір құндылықтарды бойына дарытып өседі. Ананың да, әкенің де өз рөлі бар. Бірінің бергенін бірі бере алмайды. Ал егер екеуі де балаға керек эмоциялық азықты бере алса, бала толысқан тұлға болып қалыптасатыны анық.

Қорытынды. Біз баланың интеллектуалдық тұрғыдан дамуына қарсы емеспіз. Тек адам өмірінде одан да маңызды құндылық болып саналатын эмоциялық интеллектіге көңіл бөлудің қаншалықты қажет екенін алға тартамыз. Әсіресе, ХХІ ғасырдағы ақпараттық-білім қоғамында IQ-ге қарағанда EQ-дің маңызды екеніне көз жеткізіп отырмыз. ХХІ ғасырда адамның интеллектуалды деңгейінен гөрі жұмсақ дағдылар (soft skills) деп аталатын қабілет-дағдылардың шешуші рөл ойнайтынын әсіресе пандемия туғызған жаңа талаптар тұсында да анық байқадық. Ал жұмсақ дағдылар біз тілге тиек етіп отырған эмоциялық интеллектінің негізінде қалыптасатынын қаперден шығармауымыз керек.

Қаржыландыру туралы ақпарат: Зерттеуді Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің Ғылым комитеті қаржыландырды (AP13067896 гранты).

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- [1] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2020 жыл бойынша статистикалық мәліметтері / [Электронды ресурс]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/209805?lang=kk>
- [2] Отчет UNICEF-2019 «Анализ положения детей в Республике Казахстан» / [Электронды ресурс]. – <https://www.unicef.org/kazakhstan/media/4616/file/Situation%20Analysis%20in%20Russian.pdf>
- [3] Hofstede, Geert, H. Culture's consequences [Text]. Sage Publications (2nd edition): International Educational and Professional Publisher. USA, California. 2001. –596 p.
- [4] Juliet Schor. The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure] [Text]. – New-York : Basic Books, 1991. –512 p.
- [5] Готтман, Деклер. Эмоциональный интеллект ребенка. Практическое руководство для родителей [Текст]. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2018. — 272 с.
- [6] Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2018 жылғы 24 шілдедегі № 460 «Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016 – 2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын бекіту туралы» қаулысы / [Электронды ресурс]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000460>
- [7] Kosonogov V., Vorobyeva E., Kovsh E., Ermakov P. A review of neurophysiological and genetic correlates of emotional intelligence, International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), 7(1). 2019. – 137-142 pp.

- [8] Dalimonte-Merckling, Danielle, Williams, Jessica M. Parenting Styles and Their Effects, Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development. 2020. 470-480 pp. DOI10.1016/B978-0-12-809324-5.23611-0
- [9] Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ [Text]. – New York: Bantam Books. 1997. – 352 p.
- [10] Mayer, J.D., Geher, G. Emotional intelligence and the identification of emotion [Text]. // Intelligence. –1996. – 22 том, №2. – P 89-113
- [11] <https://www.linkedin.com/pulse/warren-buffett-says-learning-1-very-simple-thing-boost-murphy-jr/> - 2020 [Электронды ресурс].
- [12] Гиппенрейтер, Ю.Б. Самая важная книга для родителей [Текст]. – Москва : Издательство АСТ, 2018. – 752 с.
- [13] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2020 жыл бойынша статистикалық мәліметтері / [Электронды ресурс]. – <https://stat.gov.kz/official/industry/66/statistic/8>
- [14] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2020 жыл бойынша статистикалық мәліметтері ақпараттық-талдамалар жүйесі / [Электронды ресурс]. – <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/703843?keyword=>
- [15] Готтман, Деклер. Эмоциональный интеллект ребенка. Практическое руководство для родителей [Текст]. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2019 — 288 с.

References:

- [1] Qazaqstan Respýblıkasy Strategialyq josparlaý jáne reformalar agenttigi Ulıtyq statistika búrosynyń 2020 jyl boyynsha statistikalyq málimetteri / [Electronic resource]. – <https://www.gov.kz/memleket/entities/stat/press/news/details/209805?lang=kk>
- [2] Ochet UNICEF-2019 «Analız polojenia detei v Respýblike Kazahstan» / [Electronic resource]. –<https://www.unicef.org/kazakhstan/media/4616/file/Situation%20Analysis%20in%20Russian.pdf>
- [3] Hofstede, Geert, H. Culture’s consequences. Sage Publications (2nd edition): International Educational and Professional Publisher. USA, California. 2001. – 596 p.
- [4] Juliet Schor. The Overworked American: The Unexpected Decline of Leisure.– New-York : Basic Books, 1991. –512 p.
- [5] Gottman, Dekler. Emosionalnyı intellekt rebenka. Prakticheskoe rýkovodstvo dlá roditelei [Emotional intelligence of the child. A Practical Guide for Parents] [Text]. – М. : Mann, Ivanov ı Ferber, 2018. — 272 p.
- [6] Qazaqstan Respýblıkasy Úkimetiniń 2018 jylǵy 24 shildedegi № 460 «Qazaqstan Respýblıkasynda bilim berýdi jáne ǵylymdy damytýdyń 2016 – 2019 jylǵarǵa arnalǵan memlekettik baǵdarlamasyn bekity túraly» qaylysy / [Electronic resource]. – <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1800000460>
- [7] Kosonogov V., Vorobyeva E., Kovsh E., Ermakov P. A review of neurophysiological and genetic correlates of emotional intelligence, International Journal of Cognitive Research in Science, Engineering and Education (IJCRSEE), 7(1). 2019. – 137-142 pp.
- [8] Dalimonte-Merckling, Danielle, Williams, Jessica M. Parenting Styles and Their Effects, Encyclopedia of Infant and Early Childhood Development. 2020. 470-480 pp. DOI10.1016/B978-0-12-809324-5.23611-0
- [9] Goleman, D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books. 1997. – 352 p.
- [10] Mayer, J.D., Geher, G. Emotional intelligence and the identification of emotion. // Intelligence. –1996. – 22 том, №2. – P 89-113
- [11] <https://www.linkedin.com/pulse/warren-buffett-says-learning-1-very-simple-thing-boost-murphy-jr/> 2021 [Electronic resource].
- [12] Гиппенрейтер, Ю.Б. Самая важная книга для родителей. – Москва : Издательство АСТ, 2018. – 752 с.
- [13] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2020 жыл бойынша статистикалық мәліметтері / [Electronic resource]. – <https://stat.gov.kz/official/industry/66/statistic/8>
- [14] Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігі Ұлттық статистика бюросының 2020 жыл бойынша статистикалық мәліметтері ақпараттық-талдамалар жүйесі / [Electronic resource]. – <https://taldau.stat.gov.kz/kk/NewIndex/GetIndex/703843?keyword=>
- [15] Gottman, Dekler. Emosionalnyı intellekt rebenka. Prakticheskoe rýkovodstvo dlá roditelei. – М. : Mann, Ivanov ı Ferber, 2019 — 288 p..